

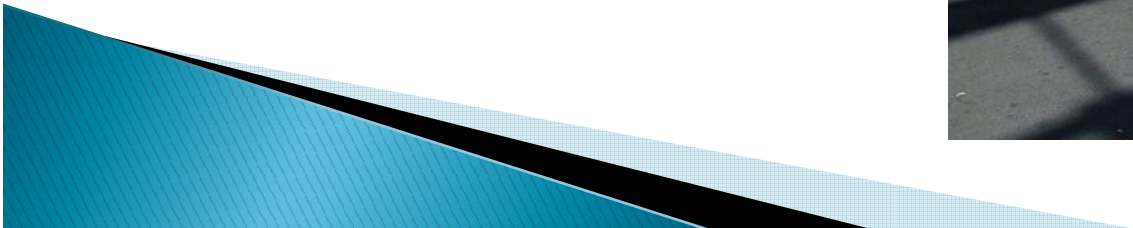

درس، روستا ۱

مدرس: خانم، رفیعی

• شهر (روستا)

➤ شهر

در فارسی از ریشه شار و شارستان.

در عربی معادل مدینه.

➤ مفاهیم شهر

- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه تاریخی
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه اجتماعی
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه اقتصادی
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه آماری
- ✓ مفهوم شهر از نظر نوع معیشت
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه منظر خارجی یا سیما
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه جغرافیا
- ✓ مفهوم شهر از دیدگاه سیاسی و اداری

مفهوم شهر از دیدگاه تاریخی

شهر در قدیم، وظایفی و خدماتی را انجام می داده و عملکرد آن، حقوق، مزایا و برتری هایی را برای آن ایجاد می نموده است. مثل داشتن بازار و مسجد جامع.

مفهوم شهر از دیدگاه اجتماعی

سکونتگاه دائمی، انبوه و نسبتاً بزرگی برای افرادی که از نظر اجتماعی ناهمگون هستند (خانواده، طبقات اجتماعی، گروه های نژادی، انجمنها، سبک زندگی، شیوه تفکر، بروز احساسات و عواطف، استقلال فردی در برابر سنن) (پیتر دیکنز)

مفهوم شهر از دیدگاه اقتصادی

زیستگاه کسانی که از راهی متفاوت با روستائیان یعنی خدمات و صنعت (بازرگانی) امرار معاش می کنند. ساکنین خاسته های اقتصادی خود را در بازاری که محصولاتش را روستائیان فراهم می کنند تهیه میکنند. (ماکس وبر)

مفهوم شهر از دیدگاه آماری

شهر: در فرانسه هر مرکز جمعیتی که ۲۰۰۰ نفر بیشتر باشد، در آمریکا و بلژیک ۲۵۰۰ نفر، ایران از سال ۳۵، ۵۰۰۰ نفر، در سال ۶۵، جاهایی که شهرداری دارد و اخیراً، ۱۰،۰۰۰ نفر.

مفهوم شهر از نظر نوع معیشت

شهر: جایی که اساس و مبنای معیشت بیشتر داد و ستد و معاملات بازرگانی است.

مفهوم شهر از دیدگاه منظر خارجی یا سیما
عواملی چون جمعیت، جنبه تاریخی، منشاء زراعی یا صنعتی و ... چهره متفاوتی را برای شهر نسبت به
روستا ایجاد می کند.

➤ روستا

در فارسی معادل آبادی، ده و قریه
در پهلوی: روستاک، رستاق

تفاوت روستا با ده:

ده: یک واحد معیشتی که در یک فضای جغرافیایی مستقر شده.
روستا: شامل ده به همراه باغ ها و پوشش طبیعی اطراف آن .

تعریف روستا

انسان پیش از آموختن کشاورزی و کشف فنون و ابزارهای مختلف، برای تأمین نیازهای زندگی خود به کوچ و چندجانشینی می پرداخت. انسان‌ها برای تأمین غذای موردنیاز خود و یافتن مکانی مناسب برای سکونت، به مکان‌های مناسب دارای منابع طبیعی (مرتع، آب، حیوانات) مهاجرت می نمودند. از زمانی که انسان کشاورزی را آموخت و توانست ابزارهای مورد نیاز زندگی خود را بسازد به یکجانشینی روی آورد و روستاها متولد شدند. روستاها، اولین مراکز اجتماعی زندگی نوین انسان محسوب می شوند.

در ایران ده از قدیمی ترین زمان یک واحد اجتماعی و تشکیلاتی و جایی بوده است که در آن گروههایی از مردم روستایی برای همکاری در زمینه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گرد هم تجمع یافته اند. ده اساس زندگی اجتماعی ایران را تشکیل می دهد و اهمیت آن به اعتبار اینکه یک واحد تشکیلاتی در زندگی روستایی است، در سراسر قرون وسطی و از آن پس تا به امروز برقرار بوده است.

تعریف ده در عرف

در عرف ده عبارت از محدوده ای از فضای جغرافیایی است که واحد اجتماعی کوچکی مرکب از تعدادی خانواده که نسبت به هم دارای نوعی احساس دلبستگی، عواطف و علائق مشترک هستند و در آن تجمع می یابند و بیشتر فعالیت هایی که برای تأمین نیازمندی های زندگی خود انجام می دهند، از طریق استفاده و بهره گیری از زمین و در درون محیط مسکونی شان صورت می گیرد، این واحد اجتماعی که اکثریت افراد آن به کار کشاورزی اشتغال دارند، در عرف محل ده نامیده می شود.

➤ ویژگی های روستا

✓ حفظ مناظر و چشم اندازهای طبیعی، مورفولوژی زراعی، چشم انداز فرهنگی روستایی

✓ کوچک بودن اندازه سکونتگاه به نسبت شهر

✓ چند عملکردی بودن فضاهای مسکونی

✓ کم تراکمی جمعیت

✓ یکدستی و تجانس نگرشها و رفتارهای اجتماعی و کم تفاوتی در اعتقادات و رفتارها

✓ اختلاف طبقاتی کم و یکسان بودن ساختار اجتماعی

✓ کم تحرکی فضایی و اجتماعی

✓ ارتباطات اجتماعی و همیاری بیشتر

✓ سهم زیاد بخش کشاورزی و سهم کم بخش خدمات

تعاریف اماری در خصوص شرایط تبدیل روستا به شهر :

بیش از ۳۵۰۰ نفر: شهر

روستاهای مرکز بخش با هر جمعیتی

موارد ذکر شده در اصلاحیه قانون تعاریف و تقسیمات کشوری :

۱- تبصره ۵ از ماده ۴ قانون تعاریف : روستاهای مرکز بخش با هر جمعیتی و روستاهای واجد شرایط چنانچه دارای ۳۵۰۰ نفر جمعیت باشند، شهر شناخته می شوند.

۲- بند الحاقی به ماده ۶ قانون تعاریف : کلیه روستاهایی که در حریم شهرها قرار دارند با تشخیص و درخواست فرمانداران آن شهرستان به شهر مربوطه الحاق می گردند.

➤ دو مشخصه روستا

➤ ۱- جمعیت زیر ۳۵۰۰ نفر

➤ ۲- معیشت بر اساس کشاورزی

➤ روستا در تقسیمات کشوری

➤ ۱- کشور

➤ ۲- منطقه

➤ ۳- استان ← استاندار

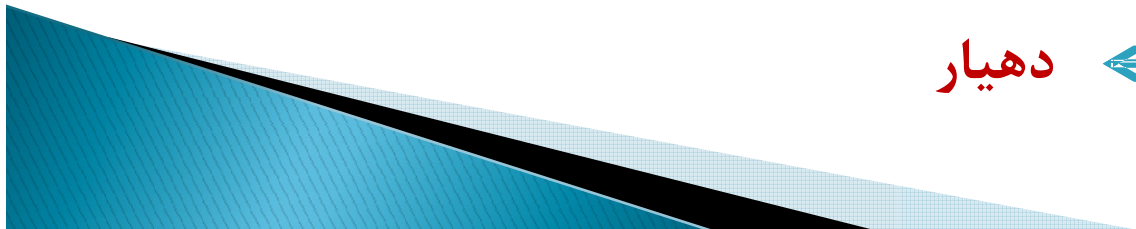
➤ ۴- شهرستان ← فرماندار

➤ ۵- بخش ← بخشدار

➤ ۶- دهستان ← بخشدار

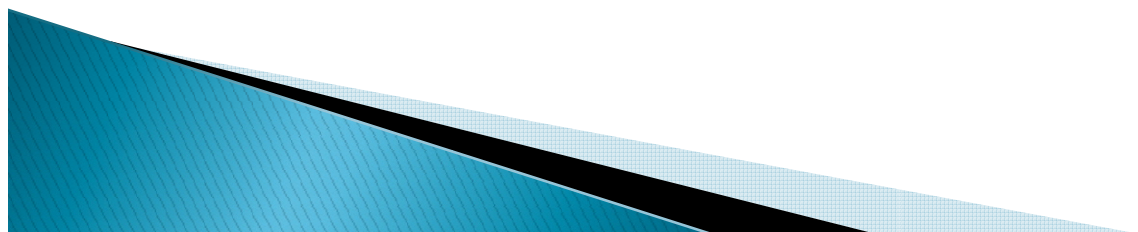
➤ ۷- شهر ← شهردار

➤ ۸- روستا ← دهیار

نام شهرستان	نام مرکز شهرستان	نام بخش	نام مرکز بخش	نام دهستان	نام مرکز دهستان	نام شهر
شیراز	شیراز	مرکزی	شیراز	بیدزرد	بیدزرد سفلی	داریان
				داریان	داریان	شیراز
				دراگ	صادقیه	شهر جدید صدرا
				سیاخ دارنگون	کدنج	
				قره باغ	سلطان آباد	
				کفترک	نصر آباد	
	ارژن	خانه زنیان	ارژن	دشت ارژن	چهل چشمه	خانه زنیان
				قره چمن	خانه زنیان	
				کوهمره سرخی	ریچی	
	زرقان	زرقان	زرقان	بند امیر	بند امیر	زرقان
				رحمت آباد	رحمت آباد	لهوئی
				زرقان	لهوئی	
	کربال	خرامه	خرامه	خیرآباد	خیرآباد توللی	خرامه
				دهقانان	دهقانان	
				سفلی	سفلی	
				کربال	کفدهک	
	کوار	کوار	کوار	طسوج	طسوج	کوار
				فرمشکان	ده شیب	
				ک	ک	

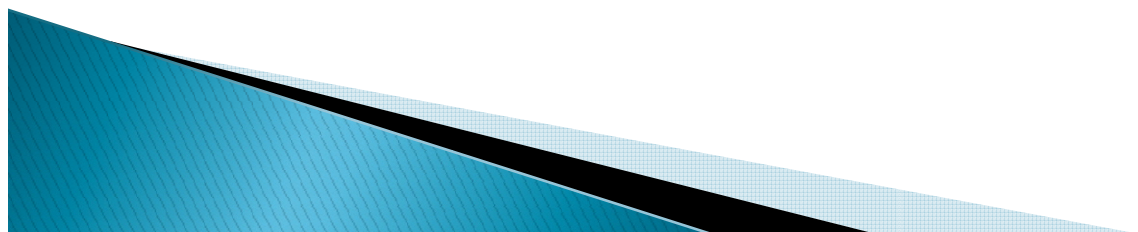
- ▶ ایران
- ▶ استان فارس
- ▶ شهرستان شیراز
- ▶ بخش: مرکزی
- ▶ دهستان دراک
- ▶ روستای قلات

✓ طرح هادی روستا

امروزه طرح هادی روستایی مهم ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است این طرح ها عمدتاً جنبه های کالبدی روستا را مورد توجه قرار می دهند و بخش عمده قابل اجرا یا اجرا شده طرح های هادی روستاهای کشور نیز جنبه کالبدی دارند.

طرح هادی روستایی برگرفته از الگوی طرح هادی و جامع شهری است که دارای سابقه طولانی در ایران هستند .

▶ طرح هادی روستا عبارت است، از طرح تجدید میات روستا به لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی.

▶ مهمترین مشکلات بافت های روستایی و نیز الزاماتی که اصلاح و بهسازی آنها را ایجاب می کند، به شرح زیر است:

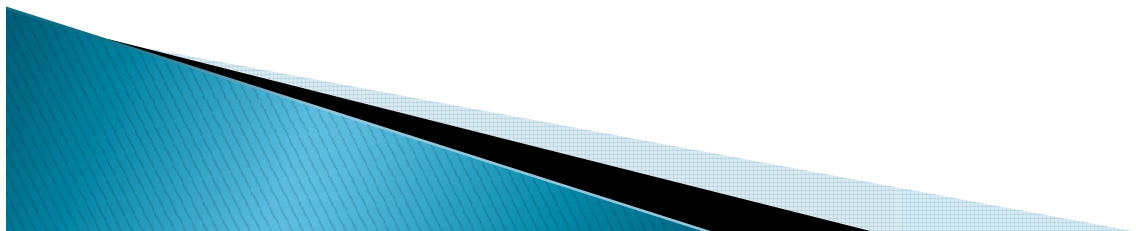
- ▶ نبود سیستم مناسب دفع فاضلاب و آب های سطحی در روستاها که به لحاظ بهداشتی و آمد و شد مشکلاتی را برای روستائیان به وجود می آورد
- ▶ لزوم گسترش شبکه های زیر بنایی و خدمات رفاهی در روستاها، از دیگر مواردی است، که اصلاح و ساماندهی بافت های روستایی را ایجاب می کند
- ▶ رواج وسایل نقلیه موتوری در روستاها طی دهه های اخیر
- ▶ لزوم حفظ کاربری اراضی کشاورزی به منظور تداوم تولید
- ▶ ضرورت کاهش خسارت های ناشی از بلایای طبیعی
- ▶ الزامات بهسازی و مقاوم سازی ابنیه و مساکن روستایی نیز ضرورت اصلاح و سازماندهی بافت های روستایی را ایجاب می کند.

- ▶ بر اساس بند (ف) ماده ۱۹۴ قانون برنامه پنجم توسعه کشور در خصوص نحوه بررسی و **تصویب طرح های هادی روستایی** در تاریخ ۳۰/۲/۱۳۹۱ منشور طرح های هادی روستایی به شرح زیر تصویب و ابلاغ گردید:
- ▶ ۱- **وفاداری به حفظ محیط زیست** و صیانت از اراضی زراعی، باغ ها و سبزیزنگی روستاها
- ▶ ۲- **توزیع عادلانه امکانات**، منابع و فرصت ها در روستاها
- ▶ ۳- بهره گیری از **مشارکت روستاییان** و ترویج روحیه مسئولیت پذیری در فرآیند تهیه و اجرای طرح ها
- ▶ ۴- توجه به **نقش و عملکرد روستا** بر سطوح تقسیمات کاربردی
- ▶ ۵- احترام به **ساختار قومی - فرهنگی روستاها** و زمینه سازی تقویت همبستگی اجتماعی در تهیه و اجرای طرح ها
- ▶ ۶- **وفاداری به ارزش های بافت ارگانیک** و مولفه های معماری بومی در توسعه و بهسازی روستا و توجه به هماهنگی بافت و مسکن
- ▶ ۷- توجه به محوریت مسجد و **معماری اسلامی ایرانی** در تهیه و اجرای طرح های روستایی
- ▶ ۸- توجه به **نیازهای سکونتی روستاییان** در فرآیند تعیین کاربری ها
- ▶ ۹- توجه به **فصلت کار و تولید** و استفاده از ظرفیت ها و مزیت های مکانی و محلی (روستا در زمینه های مختلف اقتصادی (کشاورزی، گردشگری، خدماتی و ...)
- ▶ ۱۰- رعایت **اصول ایمنی** و پدافند غیرعامل و افزایش ضریب پیشگیری و کاهش آثار بلایای طبیعی

- ▶ ۱۱- اجتناب از **نگرش شهرگرایانه** در تهیه طرح های هادی و هادی و تلاش در جهت تدوین ضوابط و معیارهای طرح متناسب با ویژگی های بومی (روستا،
- ▶ ۱۲- بهره گیری از ظرفیت های مجامع علمی و دانشگاهی مرتبط با توسعه روستایی
- ▶ ۱۳- تأکید بر شایسته گزینی مشاوران و پیمانکاران تهیه و اجرای طرح ها
- ▶ ۱۴- تلاش در جهت هماهنگی نهادها و دستگاه های اجرایی مرتبط با تهیه و اجرای طرح ها
- ▶ ۱۵- تعیین چشم انداز آتی روستا در چارچوب اصول توسعه پایدار روستایی.

➤ طرح های روستایی

۱- طرح هادی روستایی

۲- طرح سازماندهی فضا و سکونتگاههای روستایی

مراحل تهیه طرح هادی

مرحله اول: تهیه نقشه های پایه و وضع موجود روستا

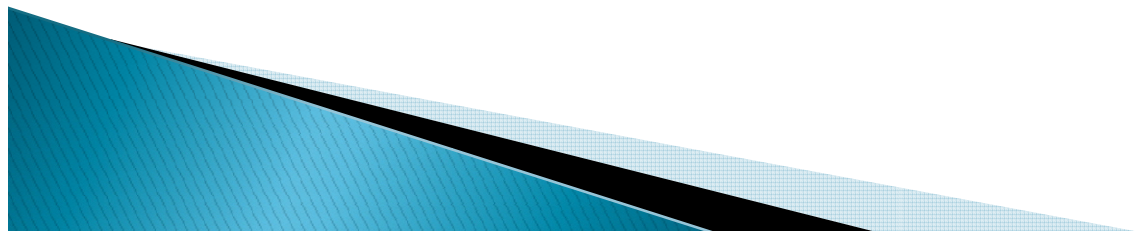
مرحله دوم: مطالعات پایه و تشخیص وضعیت

مرحله سوم: تحلیل و استنتاج از بررسی ها و تدوین چشم اندازها

مرحله چهارم: تعیین پروژه های پیشنهادی و تهیه طرح هادی

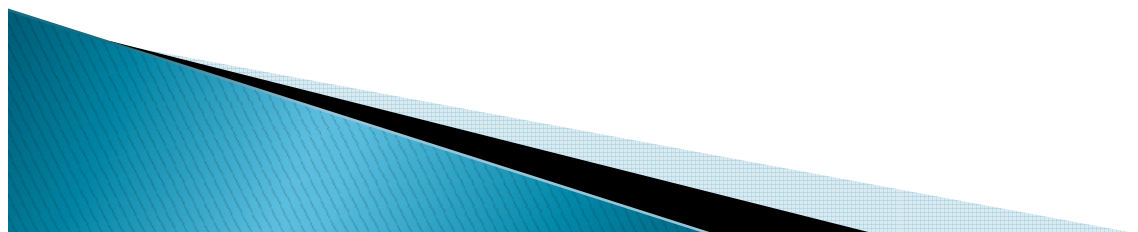
اهداف تهیه و اجرای طرح هادی

- ۱- زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی
- ۲- تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی
- ۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت مسکن روستاییان و خدمات بهداشتی و عمومی
- ۴- ایجاد شبکه ارتباطی منظم و سازماندهی منطقی نظام توزیع خدمات در سطح روستاهای دهستان
- ۵- ایجاد زمینه بهبود وضعیت اقتصادی روستاها از طریق تسهیلات تولیدی، اشتغال و ارتقا درآمد روستاییان
- ۶- هدایت وضعیت فیزیکی (کالبدی) روستا

مطالعات وضعیت موجود و پایه

- ▶ پیشینه و زمینه
- ▶ - بررسی طرحهای فرادست مصوب
- ▶ - ارائه دیدگاه روستاییان و بیان مسائل و مشکلات آنان
- ▶ - شناسایی پایه
- ▶ - شناسایی پایه در سطح حوزه نفوذ
- ▶ - بررسی و تعیین الگوی مراجعه خدماتی و مبادله کالا
- ▶ - بررسی و تدقیق حوزه نفوذ مستقیم روستا
- ▶ - بررسی تحولات جمعیتی آبادیهای حوزه نفوذ
- ▶ - بررسی منابع عمده معیشت روستاهای حوزه نفوذ
- ▶ - بررسی-های محیطی
- ▶ - بررسی-های اجتماعی
- ▶ - بررسی-های اقتصادی
- ▶ - بررسی-های کالبدی

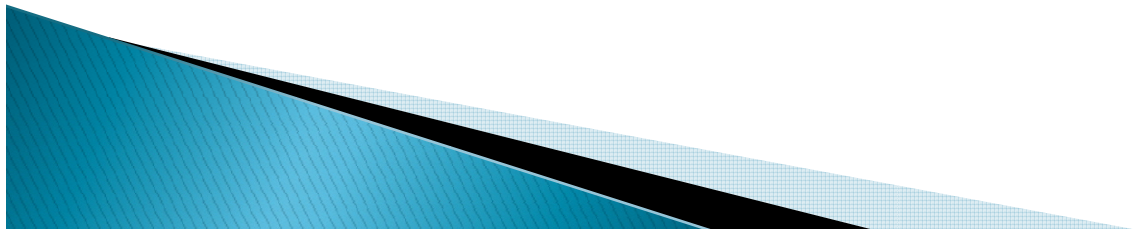
➤ مفاهیم مرتبط با طرح هادی

➤ **سرانه :** مقدار مساحت از هر کاربری که به جمعیت موجود اختصاص می یابد.

➤ **کاربری زمین:** نحوه استفاده از زمین مانند کاربری مسکونی-آموزشی و...

➤ **موزه نفوذ روستا :** به تمامی روستاهایی گفته می شود که به نحوی با روستای مورد نظر ارتباط اقتصادی-اجتماعی-فرهنگی-خدماتی و یا سیاسی داشته باشد.

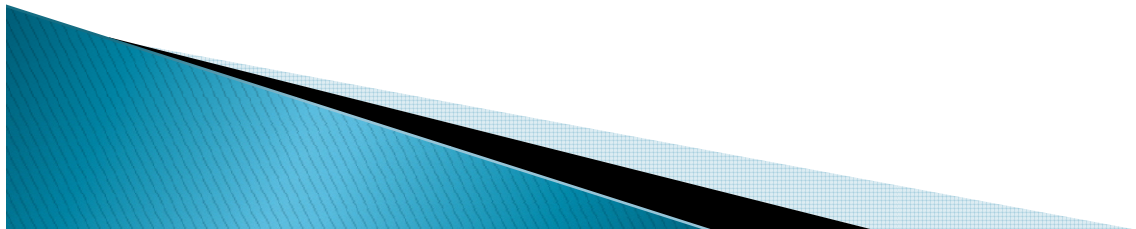
➤ **تراکم:** تعداد جمعیت در یک مساحت معین

▶ منظومه روستایی: از تجمع چند مجموعه روستایی شکل می‌گیرد و بزرگترین سطح برای عملکرد یکپارچه و پوشش خدماتی در محیط روستایی است که مرکزیت آن، حداقل یک کانون شهری و یا روستای بزرگ است.

▶ مجموعه روستایی: مجموعه‌ای از چند حوزه روستایی است که به هم وابسته هستند و حوزه نفوذ آن یک مرکز بزرگ روستایی را تشکیل داده است.

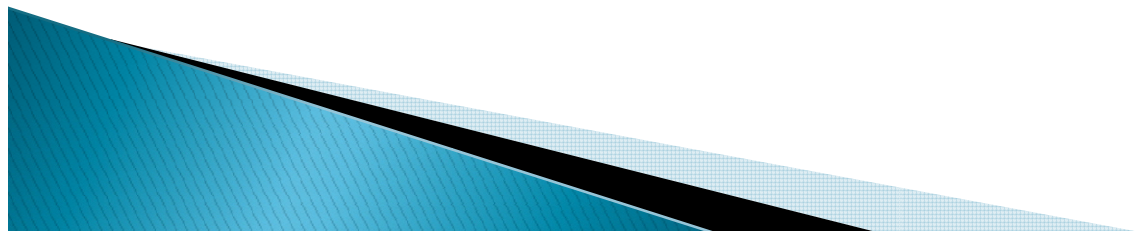
▶ حوزه روستایی: اجتماعی از چند روستای همجوار و مرتبط در سطح همگن با عملکردهای مشابه است. این سطح کوچکترین واحد تقسیمات سلسله مراتب خدماتی است.

حوزه نفوذ و نقاط نافذ

▶ اصطلاح **حوزه نفوذ** یکی از مفاهیم رایج در ادبیات برنامه ریزی است که برگردان برقی واژه های مختلف در زبان های غیرفارسی است. اصطلاح حوزه نفوذ معادل فارسی Area of influence است.

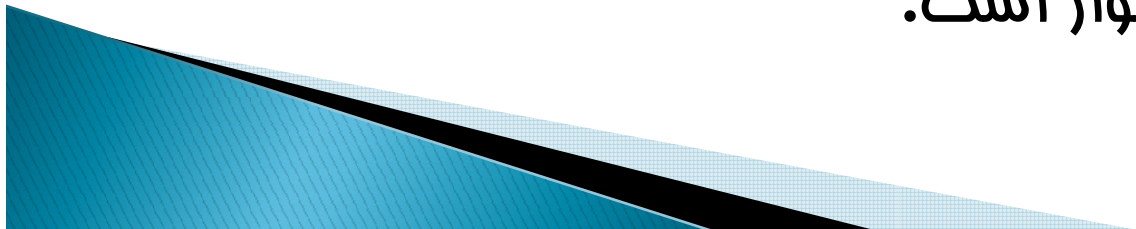
▶ سکونتگاههای واقع در یک منطقه جغرافیایی به عنوان سیستم های باز با همدیگر تعامل داشته و بسته به حجم جمعیتی، موقعیت جغرافیایی-سیاسی و امکانات موجود، خدماتی را به سکونتگاههای اطراف داده و خدماتی را از سکونتگاههای اطراف دریافت می کنند. به سکونتگاههایی که از خدمات و امکانات یک روستا استفاده می کنند، حوزه نفوذ و به سکونتگاههایی که به یک روستا خدمات ارائه می کنند، نقاط نافذ می گویند.

تعیین حوزه نفوذ (بر اساس مطالعات میدانی)

- ▶ الف) روش سنجش جاذبه بین روستاها
- ▶ روش آنالیز جاذبه ای بر پایه نظریه جاذبه ای نیوتون استوار است. در این روش تاکید اصلی بر جریان های بالقوه بین مراکز است. تأثیرات متقابل دو مرکز جمعیتی دارای نسبتی مستقیم با توده این مراکز و نسبتی معکوس با فاصله بین آنهاست.

- ▶ ب) روش تحلیل جریان های بین روستاها
- ▶ روش تحلیل جریان ها بر پایه شناخت جریان های بین کانون های جمعیتی و عملکردی و نیز تفکیک جریان ها بر اساس شدت، تداوم و تنوع آن ها استوار است.

▶ - شدت جریان:

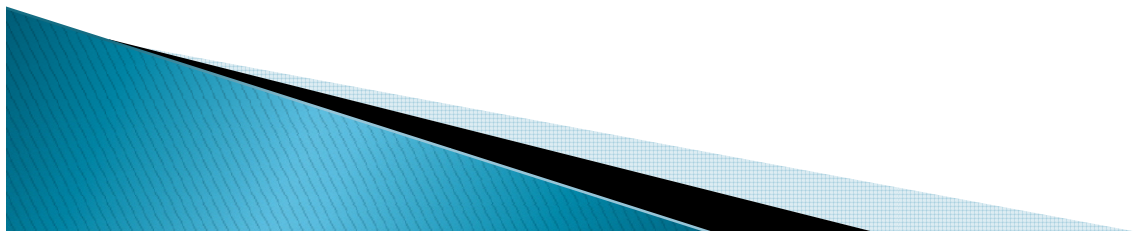
▶ شدت جریان عبارت است از میزان مراجعات صورت گرفته جهت بهره گیری از خدمتی خاص در یک مقطع زمانی یا در طول زمان که بر اساس تعداد افراد مراجعه کننده سنجیده می شود.

▶ - تداوم جریان:

▶ تداوم عبارت است از میزان مراجعات صورت گرفته برای بهره گیری از یک یا چند خدمت در طول زمان.

▶ - تنوع جریان:

▶ عبارت است از مراجعات صورت گرفته برای بهره گیری از چندین خدمت ارائه شده در یک مقطع زمانی یا در طول زمان.

	دانشگاهها و مراکز آموزش بعد از دبیرستان (سرمه‌ای)			راه‌ها تراکم کم (زرد روشن)	۱. مسکونی
	(فیروزه‌ای پاکار و هاشور سیاه)	۵ مذهبی		تراکم متوسط (زرد تیره)	
	(فیروزه‌ای)	۶ فرهنگی		تراکم زیاد (قهوه‌ای روشن)	
				تراکم ویژه (قهوه‌ای تیره)	
	(راه راه صورتی و فیروزه‌ای)	۷ جهانگردی و پذیرایی		مرکز تجاری شهری (قرمز تیره)	۲. تجاری
	(سرمه‌ای یا علامت)	۸ درمانی		مرکز تجاری محله‌ای (صورتی)	
	(سرمه‌ای یا علامت)	۹ بهداشتی		بازارهای غیر دائمی (قرمز روشن)	
	(راه راه سبز روشن و قرمز)	۱۰ ورزشی		کودکستان (راه راه آبی روشن)	۳. آموزشی
	(خاکستری - سیاه)	۱۱ اداری		دبستان (آبی روشن)	
	فضای سبز عمومی (سبز تیره)	۱۲ فضای سبز		راه‌نمایی (راه راه آبی تیره)	
	فضای سبز بازی بچه‌ها (سبز روشن)			دبیرستان (آبی تیره)	۴. آموزش حرفه‌ای و عالی مراکز آموزش حرفه‌ای، هنرستانها و غیره (راه راه سرمه‌ای)

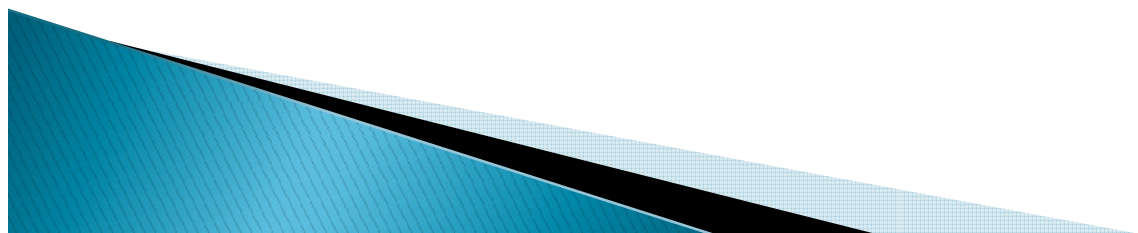
تحلیل و استنتاج از بررسی ها و تدوین چشم اندازها

- ▶ تحلیل و استنتاج مطالعات مربوط به حوزه نفوذ
- ▶ - تحلیل و استنتاج مطالعات مربوط به روستا
- ▶ - تحلیل ویژگی ها و برآوردهای جمعیتی روستا
- ▶ - ارزیابی زمینه های مختلف مشارکت روستاییان
- ▶ - تحلیل تخریر و تحول منابع درآمدی روستائیان
- ▶ - تعیین محدودیتها و امکانات کالبدی روستا
- ▶ - ارزیابی میزان فرسودگی بافت روستا، نوع مصالح،
- ▶ - برآورد نیاز مسکن در روستا
- ▶ - ارزیابی کمبودهای خدماتی سرویس دهنده به روستا و حوزه نفوذ
- ▶ - ارزیابی و تحلیل مشکلات موجود شبکه محابر

تعیین برنامه ها، پروژه های پیشنهادی و ارائه طرح هادی

- ▶ تعیین برنامه ها و پروژه های پیشنهادی
- ▶ - الویت بندی پروژه ها
- ▶ - ارائه طرح هادی
- ▶ - ارائه طرح و گزینه های مختلف کاربری اراضی
- ▶ - ارائه طرح اصلاح معابر و مراکز محلات، میادین
- ▶ - تعیین محدودهای با ارزش معماری، فرهنگی و طبیعی
- ▶ - تعیین فضاهای نیازمند نوسازی یا بهسازی احتمالی
- ▶ - ارائه جدول سطوح و سرانه کاربری های پیشنهادی
- ▶ - ارائه طرح هندسی معابر و تقاطع ها
- ▶ - تهیه پروفیل طولی و تعیین خط پروژه
- ▶ - طراحی مقاطع عرضی، تیپ معابر و تقاطع ها

► خصوصیات کالبدی روستا شامل
مجموعه ابعاد فیزیکی و قابل
مشاهده و اندازه گیری بافت
روستاهاست که نتیجه دخالت عوامل
تاثیرگذار طبیعی و انسانی در فضایی
تعاملی است.

➤ تنوع در سیمای روستا

روستای پلکانی

روستای صخره ای

روستای با خانه
های منفرد

روستای صخره ای

تصویر ۲. سیمای روستای فورگ (خراسان جنوبی، ۸۰ کیلومتری شرق بیرجند) هم زیباست و هم وحدت دارد.

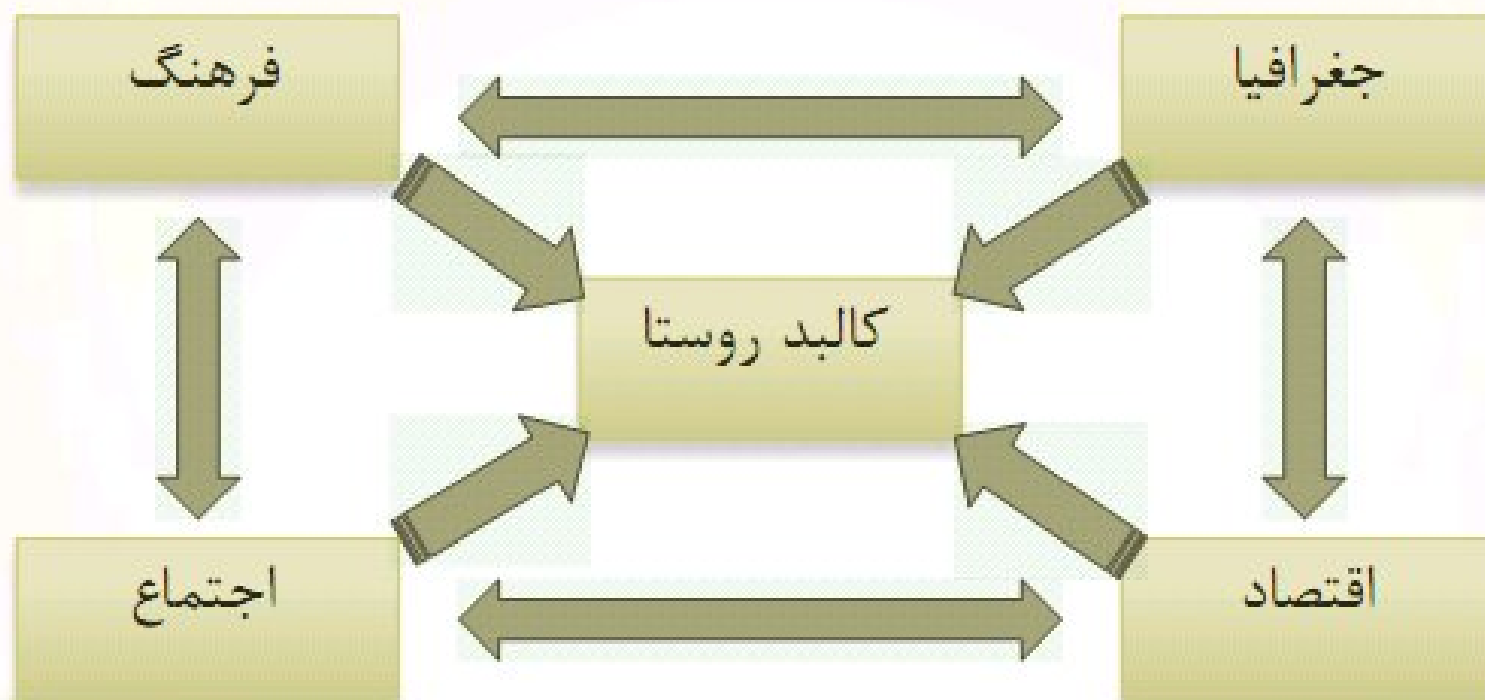

تصویر ۵. روستای زیبا و مطبق و کوهستانی سرآقاسید در چهار محال و بختیاری، نمونه بارزی از هماهنگی معماری بکر روستایی با محیط است.

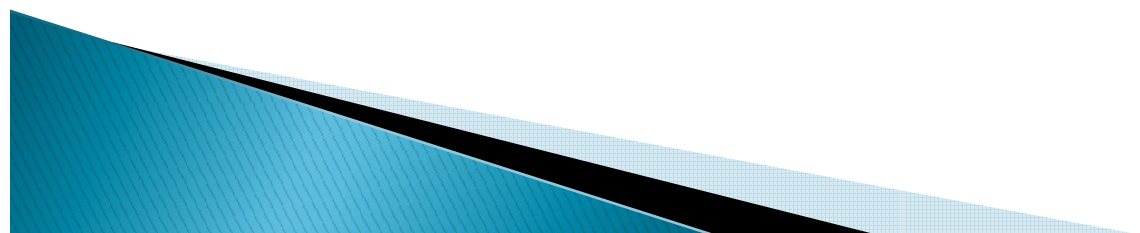
تصویر ۳. روستای خور در کویر لوت نمونه بارزی از
هماهنگی معماری بومی (روستایی) با اقلیم است.

➤ عوامل موثر در شکل گیری روستا

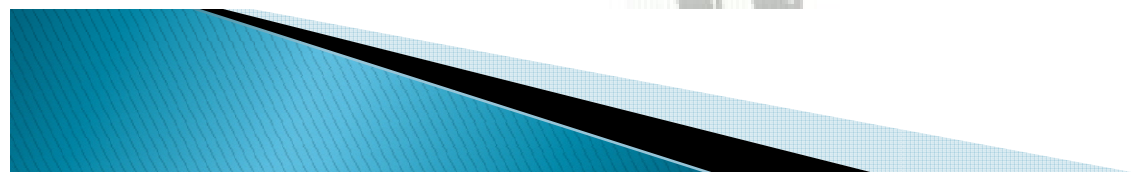
دیاگرام ارتباط متقابل عوامل موثر در معماری کالبد روستا

الف) عوامل طبیعی: این عوامل در ارتباط با محیط طبیعی در روستاها هستند و جامعه روستایی دارای کنترل بسیار کمی بر آنها هستند. در این بحث طبیعت شامل زمین، هوا و آب است و عوامل نشأت گرفته از این محیطها به عنوان عوامل طبیعی یا محیطی تلقی میشوند. عوامل و عناصر آب و هوایی، شکل و ناهمواری زمین، الگوی شبکه آبهای سطحی و وضعیت رطوبت و بارندگی و اشکال آن، وضعیت پراکندگی منابع آب سطحی و الگوی دسترسی به منابع آب زیر زمینی برخی از عوامل محیطی و طبیعی مؤثر در وضعیت کالبدی روستاهاست.

ب) عوامل اجتماعی: اجتماع انسانی در هر سکونتگاهی چه بر اساس دیدگاه‌های تجربی و چه بر اساس برنامه‌ریزی‌های جدید، در بر خورد با محیط و تدمین نیازهای خود در محیط دارای تمایلات و علایقی است که آنچه میسازد نتیجه تقابل علایق فردی و اجتماعی با محدودیت‌ها یا تسهیلات محیط طبیعی است.

ج) عوامل اقتصادی: اقتصاد فردی و اجتماعی بخشی از خصایص اجتماعی هستند که عمدتاً با روحیات و خصوصیات فردی و اجتماعی در ارتباطند. این خصوصیات به دلیل وجوه تمایز زیاد با سایر عوامل اجتماعی نطر خصوصیات مذهبی، عرفی و آدابی افراد قابل تفکیک در یک گروه مشخص هستند. جایگاه عوامل اقتصادی از شفافیت عوامل طبیعی نسبت به عوامل اجتماعی برخوردار نیستند. در این تحقیق

▶ جغرافیا: عوامل طبیعی:

▶ این عوامل در ارتباط با محیط طبیعی در روستاها هستند و جامعه روستایی کنترل کمی بر روی آنها دارد. در این بحث طبیعت شامل زمین ، آب و هوا است.

▶ آب-رودخانه

✓دائمی ← احتمال خطی شدن بافت روستا با راه‌های دسترسی عمود بر رودخانه
به دلیل تغییر شکل بستر بر بافت روستا تاثیر گذار است
فضاهای جمعی و عمومی در کنار لبه رودخانه شکل میگیرد

✓خروشان کوهستانی ← ایجاد سلسله مراتب استقرار در بافت روستا

هدایت آب از نقاط با مرتفع‌تر به داخل روستا

آب آشامیدنی از چشمه‌های اطراف تامین می‌شود

نیازی به دسترسی بلافاصله به رودخانه نیست

به دلیل عدم وجود زمین‌های خاکی و مسطح در کوهستان، فضای اطراف

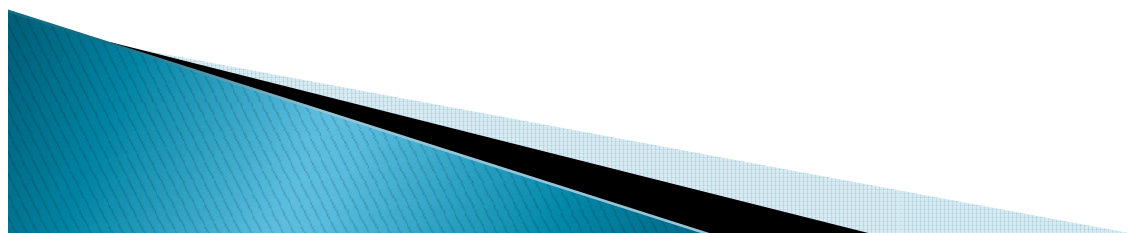
رودخانه بهترین مکان برای کشاورزی است.

خطر سیل زدگی وجود دارد

زمین‌های اطراف رودخانه معمولاً به باغات اختصاص داده می‌شود

زمین‌های صخره‌ای غیر قابل کاشت بهترین مکان برای احداث منازل است

بافت روستا معمولاً به صورت لکه‌ای و غیرخطی می‌باشد

عوامل طبیعی (اقلیم): گرما و سرما

■ روش‌های مقابله با گرما

۱- انتخاب جهت مناسب جغرافیائی:

✓ در مناطق گرمسیری جهت دوری از گرمای آفتاب جهت شمالی برای سکونت بهتر از جهت جنوبی است. (استفاده از ضلع شمال در تابستان و ضلع جنوب در زمستان)

۲- سطوح بازشو:

✓ برای جلوگیری از انتقال حرارت معمولاً سعی می‌شود تا از احداث این سطوح در ضلع‌های آفتابگیر پرهیز شود.
✓ راه دیگر برای حل این مساله، دوجداره کردن سطوح بازشو است. (قسمت شیشه خور رو به بیرون و لنگه‌های بازشوی آن رو به داخل اتاق ساخته می‌شود)

۳- ایجاد ایوان:

- ✓ یکی دیگر از راه‌های ممانعت از تابش گرمای خورشید به فضاهای داخلی استفاده از نقاب و یا نمونه تکامل یافته آن یعنی ایوان است.
- ✓ ایوان علاوه بر اینکه فضای چند منظوره است، با ایجاد سایه به خنک نگه داشتن فضاها نیز کمک می‌کند.
- ✓ عمق ایوان به ۲ تا ۳ متر می‌رسد.

۴- ایجاد سقف دو پوش:

- ✓ برای این منظور سقف دیگری با مصالح سبکتر در ارتفاع ۱ تا ۱.۵ متری بالای سقف اصلی ایجاد می‌شود.

۵- انتخاب مصالح مناسب:

- ✓ هر چقدر که ذرات ماده‌ای فشرده‌تر و جرم آن بیشتر باشد، آن ماده دارای قدرت نگهداری و انتقال گرمای بیشتری خواهد بود. (استفاده از آجر به جای سنگ در مناطق گرمسیری مناسبتر است) بر روی بام‌ها نیز لایه‌ای از گل پوک استفاده می‌شود.

۶- ابعاد مناسب سازه:

- ✓ انتقال حرارت و جلوگیری از آن ارتباط مستقیمی با ضخامت بدنه‌ها دارد. (در مناطق گرم جهت جلوگیری از نفوذ گرما معمولا جداره‌های بیرونی بنا را ضخیم می‌سازند - دیوارها ۷۰ و سقف‌ها ۳۰ تا ۴۰ سانتیمتر)

۷- ایجاد سایه

- ✓ استفاده از درخت بلوط در معابر و حیات خانه‌ها برای سایه‌اندازی.
- ✓ استفاده از گودال باغچه در نواحی گرم و کویری.
- ✓ استفاده از دست‌اندازهای مرتفع و مشبک در بام‌ها.
- ✓ استفاده از فضاهای سرپوشیده مانند نورشکن در معابر.
- ✓ احداث کوچه‌های کم عرض و باریک با دیوارهای بلند.

۸- تراکم بافت:

- ✓ اگر خانه‌ها فشرده‌تر باشند جداره‌های کمتری در معرض تابش مستقیم قرار می‌گیرند.
- ✓ ایجاد تراکم در ارتفاع نیز کارساز است.

۹- ایجاد زیرزمین:

- ✓ زیرزمین هم از تابش خورشید در امان است و هم با رطوبت موجود در خاک جداره‌هایش خنک‌تر هم می‌شود.
- ✓ معمولاً در زیرزمین‌ها برای خنکای بیشتر حوضخانه هم احداث می‌گردد..

۱۰- رنگ مناسب:

- ✓ هرچه قدر رنگ جداره‌ها روشنتر باشد، نور بیشتری بازتابانده و حرارت کمتری جذب می‌کند.
- ✓ در مناطق گرمسیری معمولا از رنگ سفید گچ برای جداره‌های بیرونی استفاده می‌شود. (رنگ نخودی هم بازتاب خوبی دارد و در عین حال نیز آزار دهنده نیز نمی‌باشد)

۱۱- استفاده از آب:

- ✓ آب حرارت را جذب می‌کند و همچنین باعث تلطیف هوا می‌شود.
- ✓ جنبه بصری آب هم بسیار مهم است. (از آب همه چیز زنده است)

■ روش‌های مقابله با سرما

✓ احداث اتاق کرسی یکی دیگر از روش‌های مقابله با سرما است. (معمولا ابعاد آن 3×3 بوده و ارتفاع کمتری نسبت به سایر فضاهای خانه دارد)

✓ در روستاها وظیفه جمع آوری و تهیه مواد سوختنی و گرم کردن خانه بر عهده زنان می‌باشد.

✓ پلان روستاهای مناطق سردسیر معمولا به گونه‌ای است که ارتباط با فضاهای اصلی از طریق یک فضای رابط مثل راهرو صورت می‌پذیرد. (اتلاف انرژی ناشی از باز و بسته کردن در اتاق‌ها به حداقل می‌رسد)

✓ بام بناها تیرپوش بوده و شیب ملایمی به طرفین دارد. (آب باران و برف راحتتر عبور داده شود)

■ روش‌های مقابله با سرما

✓ یکی از روش‌های حفظ جان دام‌ها از سرما در مناطق مختلف ایران، ایجاد زاغه در زیرزمین است. (زاغه‌ها کانال‌های زیرزمینی هستند که بدون ساخت و ساز در دل زمین با ارتفاع کمتر از ۲ متر و عرض کمتر از ۱ متر حفر می‌شوند و تهویه آنها از طریق کانال‌هایی که از سطح زمین به آنها راه دارند انجام می‌پذیرد)

✓ ساخت بنای دو طبقه یکی دیگر از روش‌های مقابله با سرما است، به طوری که طبقه پایین مخصوص حیوانات و طبقه بالا برای اهالی می‌باشد. (گرمای بدن حیوانات مانع انتقال سرما از کف می‌شود)

✓ یکی دیگر از روش‌ها نیز انبار کردن علوفه زمستانی بر روی بام منازل است، که مانع نفوذ سرما از سقف می‌شود.

✓ در روستاها اغلب، فضایی را در لابلای خانه‌ها برای برف انداز پشت‌بام‌ها پیش بینی می‌کنند.

جغرافیای محل (باد)

آیتم‌های مهم در مطالعه باد:

- ✓ دائمی یا فصلی بودن
- ✓ جهت باد (باد شمال، باد جنوب و...)
- ✓ مدت وزش باد (مثل بادهای ۱۲۰ روزه سیستان)
- ✓ کیفیت باد (مرطوب، خشک، سرد، گرم)
- ✓ خواص بادهای (مضر برای محصول، مفید برای باد دادن خرمن، مفید برای تهویه خانه، مضر برای دام)
- ✓ بادهای همراه با باران (مانند کج باران در گیلان)

باد مضر:

✓ از این نوع می‌توان به بادهای کویری که شن‌های روان را همراه با خود به سمت روستا می‌آورد اشاره کرد.

راه‌های مقابله با بادهای مضر:

۱. کاشتن درختان، درختچه‌های و بوته‌های خاص مناطق کویری در شن‌زارها. (جلوگیری از حرکت شن‌های روان و کویر زدایی)
۲. ایجاد موانعبر سر راه شن‌های روان. (دیوارهای کوتاه حصیری پشت سر هم)
۳. مالچ پاشی. (یک ماده ارزان قیمت فراوری شده از نفت)
۴. دیوارکشی عمود بر جهت باد به صورت ممتد در مجاورت روستاها. (دیوار با مصالح بنایی و یا درختکاری)

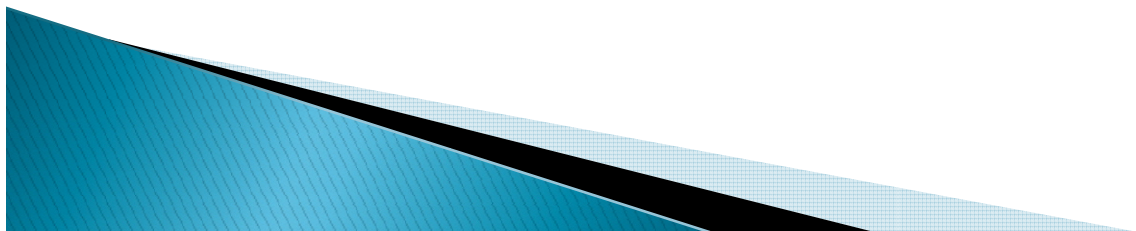
رادهای مقابله با بادهای مضر:

۵. احداث روستاها به صورت قلعه‌ای. (ساخت روستا در درون یک چهاردیواری قلعه مانند)

۶. عدم احداث روستا در ارتفاع و پناه دادن آن در پناه یک صخره و یا در درون یک دره.

۷. ایجاد بافت فشرده در معماری کالبدی روستا. (معابر پیچ در پیچ و عمود بر جهت باد - کاشت درخت در درون بافت روستا - عدم ساخت بازشوها در جهت باد - به حداقل رساندن سطح بازشوها - سرپوشیده کردن معابر)

۸. سبز کردن زمین‌های اطراف روستا.

باد مفید:

راه‌های بهره‌برداری از بادهای مفید:

۱. ایجاد کوران طبیعی هوا. (ایجاد بازشوهای روبه روی هم و استفاده از اختلاف دمای داخل و خارج جهت ایجاد کوران هوا)
۲. ایجاد اتاق‌های کاملاً خشتی بدون پنجره و با دریچه‌های ۱۰ تا ۱۵ سانتی و به تعداد زیاد در دیوار مقابل باد.
۳. ایجاد معابر وسیع. (هدایت باد مفید به درون روستا)
۴. تعبیه بازشوها در جهت باد.

✓ خارخانه

✓ باد گیر

نکته:

کار بادگیر مبتنی بر دو اصل ۱) سرد بودن هوای کویر در طول شب و ۲) سنگین بودن هوای سرد و تمایل آن به فرود آمدن می‌باشد.

خارخانه

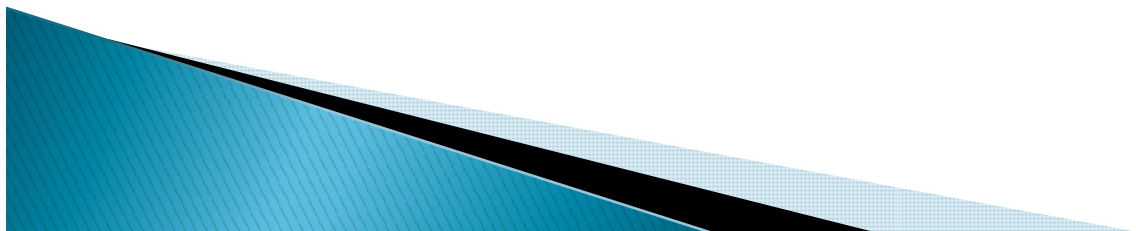

بادگیر

➤ عوامل اجتماعی و فرهنگی

➤ عوامل اجتماعی به برخی خصوصیات فکری، فرهنگی، آدابی و عرفی جامعه انسانی اشاره دارد که در فرایند شکل گیری و تکامل خصوصیات کالبدی روستا موثر هستند. بطور خاص قومیت و روابط خویشاوندی، دین و مذهب، پایگاه اجتماعی، فرهنگ زندگی و میزان دانایی از زمره عوامل اجتماعی هستند.

- ✓ حسینیه‌ها تجسم ساختمانی و ظرف مناسب برای سوگواری و ادای احترام هستند. (اهمیت به حدی است که بنای آنها به صورت تفکیک شده از مساجد ساخته می‌شوند)
- ✓ گاهی میدانگاه وسیعی برای اجرای مراسم تعزیه خوانی (شبیه خوانی) در نظر گرفته می‌شوند. (نوع کالبد این میدان‌ها بر اساس رفتار اهالی شکل می‌گیرد)
- ✓ برخی از معابر در هنگام برگزاری مراسم عزاداری تقریباً کاربری معبر بودن خود را از دست داده و تبدیل به یک میدانگاه عزاداری می‌شوند.
- ✓ معمولاً جهت حفظ روحیه مذهبی سعی می‌شود از آیتم‌های معماری ایرانی-اسلامی مانند قوس‌های آجری و خشتی استفاده شود.
- ✓ جهت انجام پذیرایی در جوار حسینیه‌ها معمولاً فضایی مانند انباری و آشپزخانه نیز بنا می‌گردد.

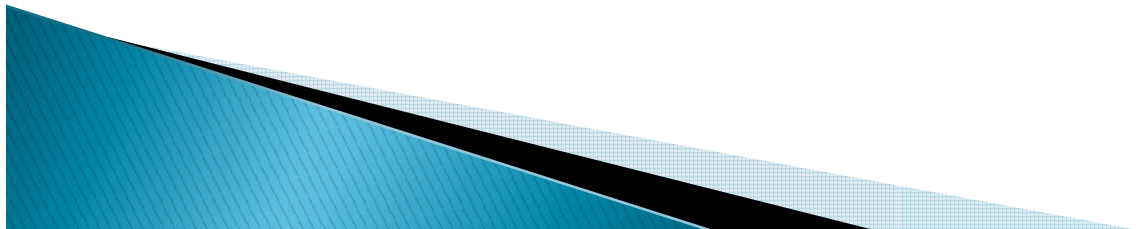

نخل گردانی: باعث عریض تر شدن مسیر عبور می گردد

عوامل اقتصادی ➤

▶ اقتصاد فردی و اجتماعی بخشی از خصایص اجتماعی هستند که عمدتاً با روحیات و خصوصیات فردی و اجتماعی در ارتباط هستند. این خصوصیات به دلیل وجود تمایز زیاد با سایر عوامل اجتماعی نظیر خصوصیات مذهبی، عرفی و ادابی افراد قابل تفکیک در یک گروه مشخص هستند.

کاربرد مصالح

مصالح و روش‌های سنتی ساختمان

✓ استفاده از مصالح بوم آورد در ساخت مساکن روستایی.

✓ اساس اندیشه مصالح بوم آورد:

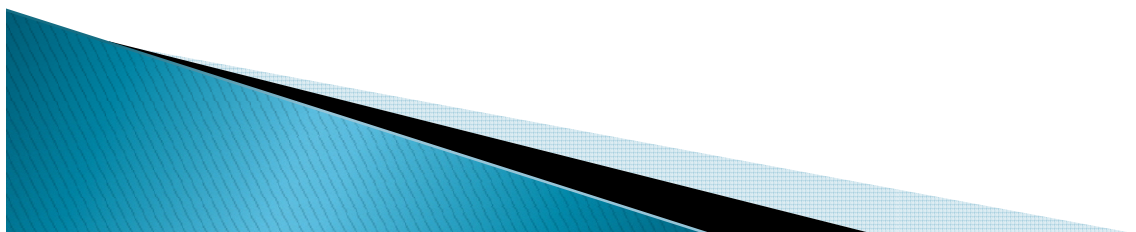
۱. کاهش هزینه
۲. پرهیز از جابجایی
۳. کاهش هزینه‌های ساخت و ساز
۴. افزایش قابلیت و دوام مصالح بومی
۵. ایجاد سرپناه مناسب برای خانواده و محصولات

✓ چون عشایر ایران نیمه کوچ نشین هستند پس نحوه زندگی و معماری آنها نیز در زمره روستایی می‌باشد.
بنابراین بر پایه همین اصل، ابنیه روستایی به دو گروه سبک و سنگین تقسیم بندی می‌شوند.

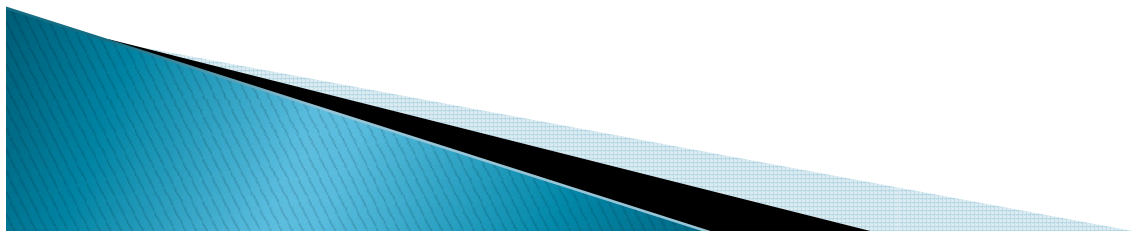
▶ اېنډه روستايي:

▶ ۱- سېک

▶ ۲- سنگين

ایندیہ روستایی سبک ▶

✓ ابنیه روستایی سبک

۱. انواع سیاه چادر

۲. انواع آلاچیق

۳. انواع کپر

ویژگی‌ها:

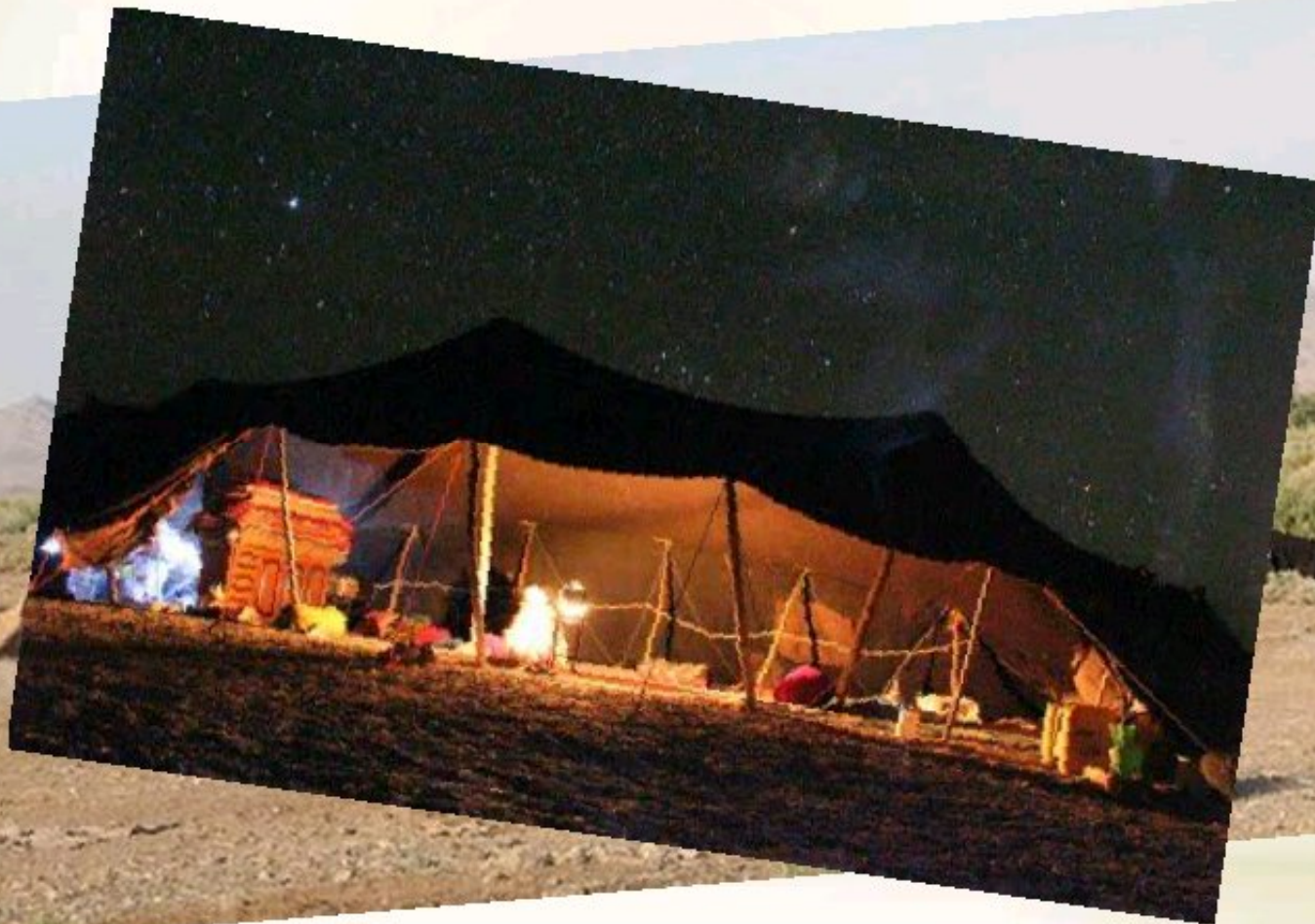
اجزاء بنا سبک هستند

بنا قابلیت پیاده و سوار کردن اجزاء را به صورت جدا از هم دارد، که در عین حال نیاز به تخصص خاصی ندارد. به علت سبکی، امکان حمل و نقل آنها وجود دارد.

۱. سیاه چادر

- ✓ سیاه چادر نوعی چادر است که از موی بز سیاه و توسط زنان عشایر بافته می‌شود.
- ✓ عشایر در ییلاق و قشلاق مکانهای معینی برای اقامت دارند که معمولاً در زیر این سیاه چادرها زندگی و استراحت می‌کنند.
- ✓ سیاه چادرها همواره از موی بز بافته می‌شوند و این به چند دلیل مهم است. اول آنکه موی بز خاصیت بسیار مطلوبی برای حفظ آب در مواقع بارندگی دارد و معمولاً آب باران از جداره آن عبور نمی‌کند. دوم آنکه موی بز در دسترس و ارزان تهیه می‌شود. سومین خاصیت موی بز سبک بودن آن است و نسبت به چادرهای برزنتی جمع آوری و حمل آن راحت تر است.

سیاه چادر

۱. سیاه چادر

✓ اجزاء سیاه چادر:

۱. چادر ۲. طناب ۳. تیرک چوبی ۴. میخ چوبی

✓ انواع سیاه چادر:

۱. زمستانی ۲. تابستانی ۳. بین راهی

نکته: سیاه چادرها دو قسمت اصلی دارند:

۱. قطعات پارچه‌ای ۲. قطعات چوبی

بافت سیاه چادر

۱. سیاه چادر زمستانی

✓ برای حفاظت از جان در برابر باد، باران و سرمای زمستان.

✓ به صورت سقف شیب دار بنا می‌گردد.

✓ لبه‌های چادر به زمین می‌رسد تا سرما کمتر نفوذ کند.

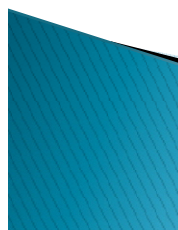

۲. سیاه چادر تابستانی

✓ معمولاً سقف چادر تابستانی به صورت صاف است.

✓ لبه‌های پایینی ۰.۵ تا ۱ متر با زمین فاصله دارد تا گردش هوا به خوبی صورت پذیرد.

✓ گاهی نیز قطعات کناری چادر را وصل نمی‌کنند تا چادر ملنند سایبان باشد.

آلاچیق:

- ✓ یک نوع بنای سبک و قابل انتقال و مرسوم در میان کوچ نشینان.
- ✓ آلاچیق هم محل آسایش و راحتی و هم محل نگهداری دام ، آذوقه، قالیبافی و حصیربافی است.
- ✓ آلاچیق به وسیله ویژگیهایش در مناطق مختلف اشکال گوناگونی به خود می گیرد.

آلاچیق شاهسون

کپر ها و بناهای حصیری:

✓ ماده اصلی کپر ها یا بناهای حصیری، نی مردابها و نیزارها و شاخ و برگ نخل ها است.

✓ قلمرو جغرافیایی این گیاهان نواحی گرم و مرطوب است، لذا با توجه به مقتضیات اقلیمی ایران، این نوع بناها در چند منطقه خاص و محدود کشور، در جنوب، مناطقی از شمال و جنوب شرقی ایران وجود دارد.

✓ در جایی که مردم به اسکان دائم در یک نقطه اطمینان ندارند و احتمال حرکت و جابه جایی را در زندگی خود پیش بینی می کنند، از بناهای حصیری استفاده می کنند.

کپر ها و بناهای حصیری:

✓ اسکلت کپر ها به دو دسته تقسیم می شوند:

- ۱- دسته ی اصلی و باربر کپر (قطری در حدود ۳۰ تا ۵۰ سانتی متر دارند
- ۲- دسته هایی از نی که تیرهای تیرهای فرعی کپر هستند.

کپر ها و بناهای حصیری:

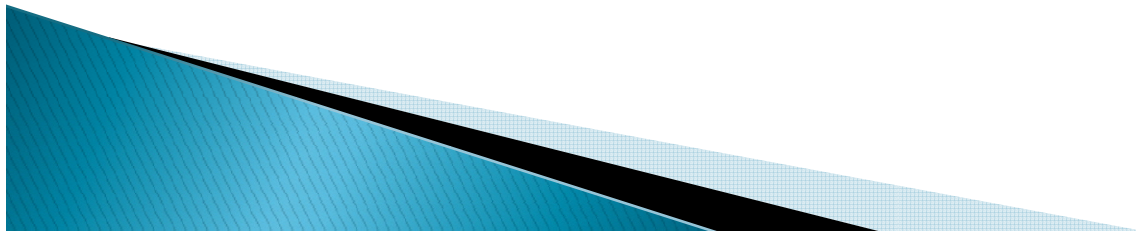
✓ پوشش روی کپر:

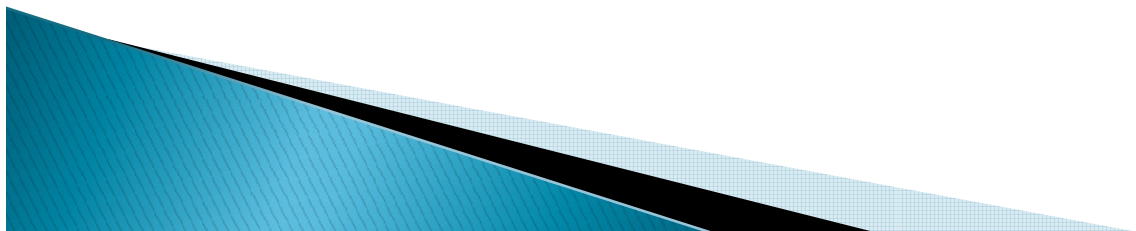
- این پوشش انواع مختلفی دارد، برخی اوقات روی آن را با قطعات حصیری ۱.۵×۳.۵ متری می پوشانند. گاهی نیز برای این پوشش از نی و حصیر به صورت ترکیبی استفاده می کنند، در محدود اوقات نیز نی ها را با کاهگل اندود می کنند.

✓ در ورودی

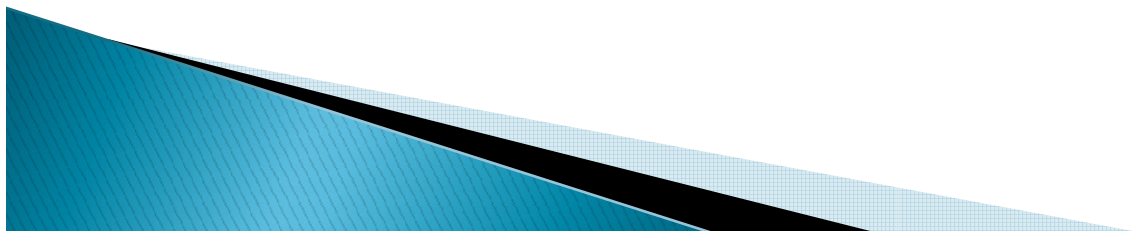
- از نی ساخته می شود.

- نی ها توسط بردی (طناب) به صورت شبکه ای به یکدیگر وصل می شوند.

ایندیہ روستایی سنگین ▶

ابنیه روستائی سنگین:

✓ این دسته شامل بناهای سنگی و گلی می شود.

✓ بناهای چوبی هر چند که سبک هستند ولی به دلیل مقاومت و استحکام بالا و داشتن پایداری تقریبی و عدم امکان جابجایی در این دسته قرار می گیرند.

✓ مصالح اصلی این بناها خاک، سنگ و چوب می باشد.

۱- خاک:

- ✓ خاک رایج ترین مصالح ساختمانی در روستاهای ایران است.
- ✓ از خاک به صورت مصالح باربر، پرکننده و ملات و اندود استفاده می شود.
- ✓ خاک اکثر نقاط ایران ترکیباتی از رس، ذرات سیلیسی و نمک دارد.
- ✓ از انواع خاک نسبت به مصارف آنها ساتفاده می شود.
- ✓ شکل های مختلف استفاده از خاک: ۱- کلوخ ۲- چینه گلی ۳- خشت ۴- آجر ۵- سفال

کلوخ:

- ✓ ابتدایی ترین شکل استفاده از خاک.
- ✓ نیرو و وقتی صرف شکل دادن به آن نمی شود.
- ✓ از نظر شکل ظاهری و هم از نظر مقاومت دارای استحکام و پایداری نمی باشد.
- ✓ کلوخ ها به دلیل شکل ظاهری خود، بر روی یکدیگر ایستا نیستند.
- ✓ برای اتصال آنها از ملات گل استفاده می شود.

چینه گلی:

✓ دیوار گلی یا دای که از گل مخصوصی بنام گل دای ساخته می‌شود. گل دای به گلی گفته می‌شود که مقدار آب آن کمتر از سایر گل‌ها است و خاک آن فاقد شن‌های ریز است.

✓ برای ساخت دای ابتدا ردیفی از گل دای به ارتفاع حداقل چهل سانتیمتر ساخته می‌شود. پس از خشک شدن این ردیف ردیفی دیگر روی آن قرار داده می‌شود تا در نهایت دیوار تکمیل شود. به هر کدام از این ردیف‌ها یک چینه گفته می‌شود.

✓ برای استقامت دای، ضخامت چینه‌های پایین بیشتر از چینه‌های بالا است، که در نتیجه سطح مقطع دای به شکل دوزنقه است و دارای مقطع مثلث شکل می‌باشد.

✓ در بسیاری از بناهای تاریخی از چینه به عنوان جرز و دیوار استفاده شده است.

انواع کاربرد خاک - چینه گلی

خشت:

✓ گل قالب زده را خشت گویند.

✓ خاک خشت باید عاری از دانه های شن باشد، نمک آن کم و رس آن زیاد باشد.

✓ در قدیم اندازه قالب ها و در نتیجه اندازه خشت ها متفاوت بود و معمولترین آنها $5*25*25$ بوده است.

✓ به خاک خشت کاه اضافه می کنند تا ترک نخورد ولی عیب کار این است که خشت در مقابل موربانه آسیب پذیر می شود.

خشت:

✓ از خشت برای چیدن دیوارها، جرزها و زدن طاق ها استفاده می شود.

✓ در خشت دیوارچینی از ملات گل و در خشت طاق زنی از ملات گچ و خاک استفاده می شود.

✓ دیوار ساخته شده از خشت معمولا دارای مقطع مستطیل شکل است.

آجر:

✓ آجر همان خشت پخته شده است. (خشت پس از خشک شدن در زیر آفتاب، در کوره پخته می شود)

✓ تحمل آجر در مقابل فشار بسیار بیشتر از خشت است.

✓ آجر گرانتز است خشت است و در کشورهای مختلفی از آن استفاده می شود.

✓ از حدود سه هزار سال پیش در بناهای ایران از آجر استفاده می شود. (جغازنبیل ۱۲۹۰ ق.م)

سفال:

- ✓ در روستاهای شمالی ایران از گل برای ساخت سفال‌های مخصوص پشت بام (مسطح یا منحنی) استفاده می‌شود. (جهت جلوگیری از نفوذ آب باران)
- ✓ از کاشی در روستاها زیاد استفاده نمی‌شود.
- ✓ از سفال برای ساختن ظروف و پنجره ها (شبکه سفالین) هم استفاده می‌شود.

انواع کاربرد خاک - سفال بام

سنگ

✓ جهت جلوگیری از نفوذ رطوبت معمولا قسمت‌های پایین دیوارها و کرسی‌چینی را در همه روستاهای ایران از سنگ می‌سازند.

✓ در روستاهای زلزله خیز زمانی از سنگ در دیوار استفاده می‌شود که در آن حتما کلاف افقی چوب به کار برده شده باشد.

✓ به علت جرم بالا و ذخیره حرارتی بالا معمولا از سنگ کمتر به عنوان مصالح برابر استفاده می‌شود و معمولا در طبقات نیز از مصالح سبکتری استفاده می‌گردد.

پایان بخش اول ▶

